

Kirkon kuurojentyö kansanopetuksen kumppanina 1840-luvulta 1970-luvulle

Liisa Rantala

Evankelis-luterilaisella kirkolla ja koululla oli kansanopetuksen varhaisista vaiheista lähtien tiivis yhteys. Kun niiden tehtävät 1860-luvulla eriytyivät toisistaan, kirkon vaikutusvalta kasvatuksen kentällä heikkeni. Kuurojen opetuksessa koulun ja kirkon suhde ja tehtävänjako olivat erilaisia kuin muun kansanopetuksen kohdalla. Mitkä seikat ovat vaikuttaneet tähän läheiseen suhteeseen ja millaisia muutoksia siinä voidaan havaita? Miltä osin kirkon ja kuurojenkoulun intressit ovat olleet yhdensuuntaiset, missä asioissa näiden toimijoiden näkemykset ovat poikenneet toisistaan?

Tutkimuksen keskeisenä lähteenä ovat kuurojenpappien työhön liittyvät dokumentit (pappien vuosittaiset toimintakertomukset, tuomiokapitulien istuntopöytäkirjat sekä pappien päiväkirjat), joita tarkastelen kirkon kuurojentyön näkökulmasta. Kuurojen näkemyksistä käytettävissä on lähinnä vain viranomaisaineistoja, sillä viittomakielistä tai kirjallisessa muodossa olevaa kuurojen historiaa ei tuolta ajalta ole olemassa. Lisäksi käytän lähdeaineistona kuurojenkoulujen ja kuurojenpappien toimintaan liittyviä valtiopäivien ja kirkolliskokousten asiakirjoja.

Hyväntekeväisyys kuurojen koulutuksen käynnistäjänä (1840–1860)

Kuurojen ja vammaisten asemasta Suomessa 1800-luvun alkupuoliskolla on tietoja niukasti. Yhteiskunnassa kuuroille ei ollut tarjolla erityisiä palveluita, joten ei myöskään ollut syytä selvittää heidän lukumääräänsä. Kuurous, sokeus tai muu vammaisuus ei ollut harvinaisen ilmiö, mutta se nähtiin lähinnä henkilökohtaisena onnettomuutena, ei niinkään yhteiskunnallisena kysymyksenä. Nykyisen ”vammainen”-termin vastineena käytettiin virallisissa yhteyksissä usein ilmaisuja ”viallinen” tai ”vaivainen”. Lisäksi kuuroihin viitattiin termillä ”aistiviallinen”, johon ryhmään kuuluivat myös sokeat ja ”tylsämieliset”. (Harjula 1996, 25–27, 48–49.)

Agraarissa yhteiskunnassa eri tavoin vajavaisten henkilöiden toimeentulo oli yleensä kyläyhteisöjen varassa. (Harjula 1996, 31–33, 37; Vehmas 2005, 53–55.) Kuurojen asemaa voinee luonnehtia kohtuullisen hyväksi, sillä useimmat pystyivät osallistumaan maaseudun työtehtäviin. Sen sijaan kuulon ja yhteisen kielen puute johtivat heidän henkiseen eristäytymiseensä.

Keskustelu kuurojen koulutuksesta käynnistyi Suomessa 1840-luvulla. Ruotsissa opiskellut kuuro Carl Oscar Malm painotti omasta kokemuksestaan koulun merkitystä kuuroille. Senaattiin aloite kuurojen opetuksen järjestämisestä tuli vuonna 1846. Aistiviallisten kysymykset kuuluivat lääkintöhallituksen alaisuuteen, mutta sen johtaja Carl von Haartman ei pitänyt hanketta ajankohtaisena perustellen näkemystään sillä, että tiesi Suomessa olevan vain muutaman kuuron. Näin jäi huomiotta vuosikymmenen alussa lehdistössäkkin esillä ollut tieto noin tuhannesta kuurosta. (Vuorela 1980, 268–270; Plit 1984, 45–47; Vuolle 1993, 51–55.)

Malm ryhtyi opettamaan yksityisesti muutamaa kuuroa kotonaan Porvoossa paikallisten hyväntekeväisyydestä kiinnostuneiden lahjoitusten turvin. Vähitellen kuurojen koulutus sai julkisuutta ja herätti kiinnostustakin. Porvoon tuomiokapitulin laatiman selvityksen mukaan Suomessa oli vähintään 1 500 kuuroa. Kolmannes heistä oli kouluikäisiä, joten kuurojen koulutuksen järjestäminen olisi tarpeen. Tuomiokapituli tekivätkin senaatille esityksen kuurojen opetuksen järjestämisestä, mutta konservatiiviset asenteet eivät suosineet kansanopetuksen laajentamiskäytäntöjä. (Vuorela 1980, 66–68, 271; Plit 1984, 47–48; Vuolle 1993, 52–55.)

1850-luvulla vallitsi myönteisempi ilmapiiri koulutuskysymyksiä kohtaan. Sivistyksen nähtiin hyödyttävän koko yhteiskuntaa, joten myös kuurojen kouluttaminen nähtiin tärkeäksi. Ensimmäinen valtion kuurojenkoulu aloitti toimintansa Turussa vuonna 1860, ja seuraavina vuosina käynnistyi kuurojen opetus Kuopiossa, Pietarsaareissa ja Porvoossa. Vuonna 1863 näissä neljässä koulussa oli yhteensä noin sata oppilasta. (Vuolle 1993, 75–82; Salmi & Laakso 2005, 150.) Yleisessä kansanopetuksessa tapahtui merkittävä muutos vuonna 1866, kun se siirtyi kansakouluasetuksen mukaisesti kirkolta yhteiskunnan tehtäväksi. Aistivallisten opetus jäi kuitenkin tuossa vaiheessa edelleen kansakoululaitoksen ulkopuolelle. (Halila 1949, 93–94; Heikkilä 1985, 89–90.)

Uskonnonopetus koulun keskeisenä tehtävänä (1860–1890)

Kuurojen opetuksesta käydyissä keskusteluissa nousi esiin monenlaisia näkemyksiä koulun tavoitteista. Malm painotti kuurojen laajaa oppimiskykyä ja edellytti koululta monipuolista tiedollis-sivistävää koulutusta sekä ammatinharjoittamiseen valmentavia käsityötaitoja. Valtiovalta perusteli koulutusta taloudellisilla ja sivistyksellisillä syillä. (Vuorela 1980, 271; Vuolle 1993, 75–77; Salmi & Laakso 2005, 39, 45–46.)

Kirkon lausunnoissa korostui kristillisen kasvatuksen tavoite. Kirkon jäsenyyden näkökulmasta kuurojen asema oli erikoinen. Kuurot oli kastettu lapsina, mutta yhteisen kielen puuttuessa kristillinen kasvatusta jäi toteutumatta. Kirkkolain mukaan kuurot saivat osallistua ehtoolliselle ilman kristinopin osaamista, jos he ”elivät kristillisesti”. Laki antoi heille oikeuden myös avioliiton solmimiseen. (Kirkkolaki 1869, § 67; Plit 1984, 37, 40, 67.) Näin kirkkolaki vapautti kuurot rippikoulun suorittamisesta, joka muilta täysi-ikäisiltä kansalaisilta vaadittiin.

Porvoon tuomiokapituli ehdotti kuurojenkoululle kirkollisen kansanopetuksen sisältöjä ja tavoitteeksi rippikoulun suorittamista.[1] Turun tuomiokapituli painotti uskonnollisen opetuksen lisäksi myös monipuolista yleissivistystä.[2] Kuopion tuomiokapituli puolestaan näki kuurojen koulutuksen erityisesti kirkollisena sisälähetystehtävänä (Kuopion pappein-kokouksen ptk. 1856, 23). Kirkon aktiivisuus osoittaa sen havahtuneen kuurojen jäämiseen kristillisen kasvatuksen ulkopuolelle.

Kuurojen opetuksesta kantautuneet tiedot ulkomailta osoittivat kuurojen koulutuksen tuovan yhteiskunnalle toimivia jäseniä. Kirkon näkökulmasta oli keskeistä, että koulu antoi kuuroille lapsille kielen, joka oli edellytys uskonnollisen kasvatuksen antamiselle. Sekä Suomessa että muualla Euroopassa kirkko tuki voimakkaasti kuurojen koulutuksen järjestämistä. (Plit 1984, 32–33, 47–49; Monaghan 1991, 437.)

Turkuun perustetun ensimmäisen kuurojenkoulun ohjesääntö ilmentää kuurojen opetukselle asetettuja tavoitteita. Sekä Malmin että Tukholman kuurojenkouluista vaikutteita saanut ohjesääntö oli mallina myös muiden koulujen ohjeille. Keskeinen henkilö sen laatimisessa oli pastori Carl Henrik Alopaeus, josta tuli Turun koulun ensimmäinen johtaja, myö-

hemmin Suomen johtava aistivalliskoulutuksen asiantuntija ja lopulta Porvoon piispa. (Plit 1984, 52–54, 266–268; Vuolle 1993, 77–79.)

Koulun tavoitteissa näkyi kirkon painotuksia. Ohjesäännön mukaan oppiaineiden tuli noudatella kansanopetuksen oppimääriä huomioiden oppilaiden omat edellytykset. Koulun tavoitteena oli kasvattaa oppilaat ”kristillisiksi ja hyödyllisiksi kansalaisiksi”. Koulutuksen päämääränä oli, että kuurot pystyisivät elättämään itsensä työllään. Näin koulu lahjoittaisi ”vialliset” ihmiset takaisin yhteiskunnalle. (Plit 1984, 53–54; Harjula 1996, 74; Salmi 2008, 17.)

Kristillisyyden painottaminen ei ollut vain kuurojenkouluja koskeva piirre vaan näkyi muussakin kansanopetuksessa. Sekä kuurojen että kuulevien opetuksessa uskonto oli keskeinen oppiaine. Sen merkitystä tukivat koulun päivittäiset hartaudet ja sisäoppilaitoksina toimivissa kuurojenkouluissa myös sunnuntaisin järjestetyt jumalanpalvelukset. (Halila 1949, 190–193; Iisalo 1968, 10; Tamminen 1967, 22–24, 72.)

Kuurojenkoulujen erityispiirteeksi muodostui rippikoulun suorittaminen koulun yhteydessä. Vaikka rippikouluopetus oli seurakuntien tehtävä, sen katsottiin toteutuvan helpoimmin kouluissa, joissa oli koolla lähes koko viittomakielinen ikäluokka. Rippikoulun merkitystä osoittaa, että Turun koulun ohjesäännössä kouluajan vähimmäistavoitteeksi asetettiin rippikoulun suorittaminen, konfirmaatio ja ehtoollisella käynti. (Plit 1984, 53.) Heikoimpien oppilaiden tavoitteet liittyivät siten yksinomaan uskonnolliseen kasvatukseen. Rippikoulun kiinteä yhteys kuurojen opetukseen oli tyypillistä niin Pohjoismaissa kuin myös muualla Euroopassa (Plit 1984, 53, 124–125, 279–281; Pärsson 1997, 80–84). Kuuroille koulu antoi ensimmäistä kertaa mahdollisuuden suorittaa rippikoulu, joka yhteiskunnassa oli hyvän kansalaisuuden mitta.

Turun kuurojenkoulussa johtajana toimivan papin vastuulla oli uskonnon- ja rippikouluopetus. Johtajalla oli tehtäviä myös koulun ulkopuolella: hänen tuli kesäisin matkustella levittämässä tietoa kuurojenkouluista huoltajille ja seurakunnille. Samankaltainen tehtävä oli myös Kuopion sokeainkoulun johtajalla. Lisäksi kuurojenkoulun johtajan tuli järjestää matkoillaan jumalanpalveluksia koulun entisille oppilaille. (Plit 1984, 53–54, 62; Moilanen 2006, 92.) Tätä tehtävää voidaan pitää kuurojen sielunhoidon varhaisvaiheena, jota toteutettiin poikkeuksellisesti koulun yhteydessä.

Kuurojen opetuksen käynnistyessä 1860-luvulla osa kouluikäisistä jäi tilanpuutteen vuoksi koulun ulkopuolelle. Kouluihin ilmoittautui myös aikuisia, koulua käymättömiä kuuroja, joten oppilasaines oli koulujen alkuvaiheessa varsin heterogeenista. (Plit 1984, 70–71; Salmi & Laakso 2005, 150.) Erityisesti kirkko kantoi huolta aikuisten kuurojen kristinuskon opetuksesta. Kirkon käyttämä retoriikka kuuroista ”kastettuina pakanoina” kuvasti huolta opetuksen ulkopuolelle jääneistä. (Plit 1984, 22, 113.) Länsi-Suomeen syntyikin muutamia pieniä ”yli-ikäisille” eli kouluiän ylittäneille tarkoitettuja kouluja. Ne toimivat useimmiten yksityisten henkilöiden ja paikallisseurakuntien varoin keskeisenä tavoitteena rippikoulun suorittaminen. (Rantala 2010, 32.)

Kirkon tavoin myös kuurojenkoulut pitivät tärkeänä rippikoulun liittämistä kouluun. Monet koulun edustajista suhtautuivat varauksellisesti yksityisiin kouluhankkeisiin, joiden opetuksen tasoa pidettiin vaatimattomana, ja toivoivat rippikoulun keskittämistä nimenomaan valtion kuurojenkouluihin. (Esim. Jyväskylän pappeinkokous 1896, 192–193.) Aistivalliskoulujen tarkastaja Valter Forsius piti ”kuuromykkäinkoululle arvaamattomana vahinkona” virallisten koulujen ulkopuolella tapahtuvaa rippikouluopetusta:

Saamattomuus ja useissa tapauksissa valitettavasti myöskin taloudelliset edut aiheuttavat kuuromykkäinholhoajat lykkäämään kuuromykkien koulunkäynnin.

nin siksi kun he ovat täyttäneet sen iän, joka on määrätty yli-ikäisten kuuromykkien kouluun pääsemistä varten, jossa koulukurssi on puolta lyhyempi kuin lasten kouluissa, ja jossa konfirmationsiopetus on pääasiana.[3]

Rippikouluista käyty keskustelu osoittaa sen aseman merkittävimpanä koulun vetovoimaa lisäävänä tekijänä. Vastoin opettajien näkemystä myös lyhyemmän, yli-ikäisten koulun suoritaneet kokivat kouluajan itselleen merkittäväksi. Monet tapasivat koulussa ensimmäistä kertaa muita ikäisiään kuuroja, ja heidän eristäytyneisyytensä murtui. Rippikoulun lisäksi lyhytkin koulu opetti lukemaan, antoi hyödyllisiä tietoja ja taitoja ja kohotti siten yksilöiden elämänlaatua.

Kirkon näkökulmasta kuurojen opetus ja kristillinen kasvatus kietoutuivat toisiinsa. Koulua pidettiin välttämättömänä oppilaiden ”maalliseksi ja iankaikkiseksi menestykseksi” (Vp. asiak. 1888, Anomusmietintö 4). Paikallisseurakuntien tasolla arvostus ei kuitenkaan aina näkynyt. Kun koulunjohtajat ja myöhemmin kuurojenpappit joutuivat neuvottelemaan varattomien oppilaiden koulumaksuista kotikunnan tai -seurakunnan kanssa, vastaanotto saattoi olla tyly. ”Erittäin kylmäkiskoinen oli pitäjän rovastikin kuuromykkäin koulutukselle. Hänestä tuntui asia joutavalta. Laski vain maksuja ja sitä, että ne kykenevät työhön ilman koulua yhtä hyvin kuin koulutettuinkin”[4], kuvasi kuurojenpappi neuvotteluun erään kirkkoherran kanssa. Kun seurakuntaa pyydettiin osallistumaan kuuron koulutuskustannuksiin, huoli taloudesta nousi aatetta tärkeämmäksi.

Viittomakieli oli 1800-luvulla kuurojen opetuskieli niin Suomessa kuin muuallakin Euroopassa. Ohjesäännön mukaan ”sormikieli” oli yksi Turun koulun oppiaineista. Tämä oli merkittävää, sillä seuraavan kerran viittomakielen käyttämisestä kuurojen opetuksessa keskusteltiin vasta 1960-luvulla. (Plit 1984, 93–95.) Kuuroille lapsille kouluaika oli tärkeä elämänvaihe. Useimmat kuuroista lapsista olivat syntyneet kuuleville vanhemmille ja kasvaneet ”kielettöminä” jääden perheessään kommunikaation ja informaation ulkopuolelle (Raino 2004, 79–80). Usein kuurot lapset tallensivat muistoihinsa näitä lapsuuden ”valkeiden vuosien” tapahtumia ja palasivat niiden tapahtumiin myöhemmin viittomakielen avulla (Jokinen 2000, 85). Laina Wainola kuvaa muistelmissaan ulkopuolisuuden kokemusta omalta lapsuusajaltaan:

Syntymäkuurouteni [– –] sulkee pois paljon siitä mikä lapsen elämään luonnostaan kuuluu. En tiennyt edes omaa nimeäni enkä myöskään tajunnut, että lyhyt, lihava nainen ja pitkä, hoikka mies olivat minun vanhempani. Syntymäkodissani oli monta ihmistä, oli mummo, minua vanhempia sisaruksia sekä renkejä ja piikoja, joten en päässyt tietämään kuka kukin oli. Palveluskunta vaihtui usein, toiset menivät ja tilalle tuli uusia. Näin ollen elin suurella tietämättömyydessä. [– –] Muistan, että minä ihmettelin, miksi kaikkien suut olivat silloin tällöin käynnissä ja miksi he toisinaan puhuessaan katsoivat toinen toistaan. Minua kukaan ei katsonut. (Wainola 1969, 5.)

Yhteisen kielen puuttuessa perheissä kehiteltiin omia merkkejä arkipäivän asioiden selvittelemiseen. (Flinkman 2003, 12–13; Ojala 2007, 344.) Kristillisen tai muun kasvatuksen antaminen jäi vähäiseksi. Toisenlaisessa asemassa olivat kuuroille vanhemmille syntyneet kuurot lapset, sillä viittomakieliseen ympäristöön syntyneinä heillä oli alusta lähtien kieli käytettävissään. Tällaisia lapsia kuuroista arvioidaan olevan kymmenisen prosenttia. (Jokinen 2000, 85–86; Ladd 2003, 35–36.)

Malmin aloittama viittomakielinen opetustoiminta kohdistui kuuroihin yksilöihin. Samalla Malmin toiminta synnytti Suomeen kuurojen yhteisön. Ennen kouluja suurimmis-

sakin kaupungeissa oli vain muutama kuuro, mikä on liian pieni joukko omakielisen yhteisön muodostumiseen. Nykyisen kielitieteellisen tutkimuksen mukaan viittomakielisen yhteisön perustan synnytti koulujen yhteyteen muodostunut kuurojen joukko. Maailmanlaajuisestikin kouluja pidetään viittomakielisen yhteisön kehtona. Usein kouluvuosien aikana syntynyt oppilaiden keskinäinen yhteys jatkui halki elämän. (Salmi 2008, 18, 24; Jokinen 2000, 82.)

Kasvatus yhdistävänä, kieli erottavana kysymyksenä (1890–1945)

Suomalainen kuurojen opetus sai vaikutteita erityisesti Tukholman ja Pietarin kuurojenkouluista. Uusia aatteita kulkeutui myös opintomatkojen, kansainvälisten kokousten ja henkilökohtaisten kontaktien välityksellä. (Vuolle 1993, 75, 93.) Euroopassa virisi 1850-luvulla keskustelu saksalaisesta näkemyksestä, jonka mukaan kuuroja tulisi viittomakielen sijaan opettaa puheen avulla. Muutoksen taustalla oli näkemys puheen merkityksestä ajattelun kehitykselle. Viittomakieli nähtiin alkeellisena, ajattelun kehittymistä estävänä kielenä. Oralismien näkemyksen mukaan viittomakielen kieltäminen ja siirtyminen puheopetukseen olisi suuri edistysaskel kuurojen opetuksessa. (Wallvik 2001, 138; Salmi & Laakso 2005, 144.)

Puheopetuksen voittokulun aikaan Eurooppa oli teollistumassa ja nationalismi voimakasta. Näkemyksiin kuurojen opetuksesta vaikutti evolutionismi, joka piti viittomakieltä häviävänä ilmiönä. Myös viittomakielen synnyttämä kuurojen yhteisöllisyys koettiin ongelmaksi, sillä yhteiskunnan tuli edistää koko kansan yhtenäisyyttä ja yhteistä kieltä. Teollistuminen ja yhteiskunnan kehittyminen vaati koulutukselta käytännöllisyyttä, tehokkuutta ja puhetaitoa. (Groce 2004, 26–27, 144; Salmi & Laakso 2005, 144–146; Salmi 2008, 19.)

Suomessa keskusteluun puheopetuksesta osallistuivat lähinnä aistivalliskoulujen tarkastaja ja johtajat, mutta kuuroilla opettajilla tai oppilailla ei ollut vaikutusvaltaa. Vuoden 1892 aistivalliskouluasetus merkitsi siirtymistä puheopetukseen. Kuurojenkoulut muutettiin puhekouluiksi, ja heikoimmat oppilaat siirrettiin kirjoituskouluihin. Viittomakielen käyttäminen oli sallittua vain yli-ikäisten opetuksessa. (As.kok. 24/30.6.1892; Salmi 2008, 19–22.)

Opetuskieltä koskeva määräys oli keskeisin muutos uudessa asetuksessa. Muutoin 1890-luvulla kuurojen koulutus oli vakiinnuttanut asemansa ja koulut tavoittivat yhä suurimman osan kouluikäisistä. Siinä vaiheessa tarkastelun kohteeksi nousivat kuurojen vaiheet kouluajan jälkeen, ja tärkeä kysymys oli aikuisten sielunhoidon puute. Jyväskylän kuurojenkoulun johtaja, pastori E. J. K. Luoma ilmaisi huolensa:

Kuuromykkä [– –] tarvitsee, varsinkin mitä sielunhoidolliseen puoleen tulee, erityistä, häntä varten sovitettua opetusta, joka lyhyissä ja helposti ymmärrettävissä lauseissa kohdistuu hänen omaan omituiseen sielun elämäänsä. [Kuulevien] hartaustilaisuudet [– –] tuottavat kuuromykälle hyvin vähän sielun ravintoa. Saarna kirkossa, vaikka kuinkakin voimakas ja elävä, käy hänen huomionsa ohitse, kun ei siitä mitään kuule. (Jyväskylän pappeinkokouksen ptk. 1898, 191.)

Palatessaan kouluajan jälkeen kotiseudulleen kuurot jäivät hengellisen toiminnan ulkopuolelle. Säännöllisiä hartaushetkiä järjestettiin vain suurimpien kaupunkien kuurojenyhdistyksissä. Pohjoismaisten esikuvien rohkaisemana Suomeen ryhdyttiin kaavailemaan aistivallispapin viran perustamista. Senaatti sai vuodesta 1896 lähtien asiasta aloitteita eri tahoilta.

Erityisen aktiivisesti viran perustamisen puolesta toimivat kuurot itse. (Rantala 2010, 35–50.) Lähes kolmesataa kuuroa perusteli anomuksessaan sielunhoidon tarvetta:

*Allekirjoittaneet [– –] ovat kouluajalla saaneet opetusta kristillisyyden opis-
sa, ja monessa meistä on tällöin herännyt halu ijankaikkisuusasioiden puo-
leen. Mutta eroamisen [koulun päättymisen] keralla otettiin meiltä pois tämä
mahdollisuus kokeneempien kristittyjen johdolla saada valoa elämän kor-
keimmissa kysymyksissä. [– –] Moni meistä, jätettynä itsekseen, ilman tar-
peellista apua hengellisellä alalla, ilman johtoa moraalisisessa ja siveellisessä
suhteessa, seisoo täydellisesti yksinään ja eristettynä. Ei ihmettä silloin, jos
monet niistä itävistä siemenistä, joita kylvettiin kouluajalla, puuttuvan hoidon
tähten ovat kuolleet. [5]*

Kouluvuodet olivat kuuroille myös merkittävää uskonnollisen kasvatuksen aikaa. Kuurojenpappi Lauri Paunu on todennut myöhemmin, että kuurojen uskonnollinen tietämys on lähes yksinomaan kouluajan ansiota (Paunu & Wallvik 1991, 65). Anomuksessaan kuurot kummastelivatkin, miksi vain kuulevien katsotaan tarvitsevan säännöllisiä hartaushetkiä.[6] Vuonna 1906 senaatti teki päätöksen kahden ”kuuromykkäin matkapapin” viran perustami-
sesta.[7]

Kuurojenpappien tehtävänä oli huolehtia jumalanpalveluksista, kirkollisista toimituksista, rippikouluopetuksesta sekä sielunhoidosta. Koska papit olivat valtion ainoita viittomakielentaitoisia työntekijöitä, myös sosiaalinen työ kuurojen parissa liitettiin heidän tehtäviinsä. (As.kok. 38/5.7.1907; Porvoon hpk. tklin kiertokirje 421/12.3.1908.) Viran vaatimuksena oli ”viittauskielen” taito sekä kuurojen opetukseen perehtyminen. Useimmilla alkuvaiheen papeista oli myös kuurojenkoulun opettajan tutkinto. (Rantala 2010, 65, 97.)

Kuurojenpappien saapuminen kuurojentyön kentälle edellytti kirkon ja koulun työnjaon tarkistamista. Aikuisten kuurojen sielunhoito siirtyi papin tehtäväksi, samoin kuin lasten kouluun ohjaaminen, jota oli aiemmin hoitanut aistiviialliskoulujen tarkastaja. Käytännössä tämä tarkoitti kouluikäisten kuurojen oppimiskyvyn selvittämistä, sopivan koulun etsimistä sekä neuvotteluja koulumaksuista joko huoltajan, kunnan tai seurakunnan kanssa. (Rantala 2010, 96–97.) Kuurojen saaminen opetuksen piiriin oli koulun ja kirkon yhteinen intressi.

Rippikoulu siirtyi pääasiassa matkapappien tehtäväksi. Rippikoululla oli kuurojenkouluissa arvostettu asema: muu opetus keskeytettiin rippikoulun ajaksi, ja konfirmaatio oli juhlava päätös kouluajalle.[8] Rippikoulun laajuus vaihteli tilanteen mukaan. Esimerkiksi 1910-luvulla läntisen piirin pappi Kustaa Aadolf Nyman varasi viikon kunkin koulun rippikouluopetusta varten. Mikäli oppilasryhmä oli hyvin heterogeeninen, opetus toteutettiin pienemmissä ryhmissä, jolloin rippikoulu saattoi jäädä vain muutaman tunnin mittaiseksi. [9] Kuurojen opetuksessa oli yleisenä ongelmana käyttökelpoisen kirjallisuuden puute. Kuurojenpappi Huugo Nyberg muokkasi Lutherin *Vähästä Katekismuksesta* kuurojen opetusta varten kieleltään helpomman kirjasen *Katekismus ja Kristinoppi kuuromyökkä varten*. Kirja oli käytössä 1970-luvulle asti. (Nyberg 1912; Rantala 2010, 87, 94–95.)

Kuurojen rippikoulut jäivät huomattavasti suppeammiksi kuin kuulevien opetus. Esimerkiksi Porvoon hiippakunnassa rippikoulun pituudeksi oli määritelty neljästä kuuteen viikkoa (Tiensuu 2005, 340). Kuurojenpappien työtä valvovat tuomiokapitulit eivät kuitenkaan kiinnittäneet asiaan huomiota. Kenties ne näkivät laajan työkentän tuoman vaikeuden pysähtyä pitkäksi aikaa yhdelle paikkakunnalle. Rippikoulun opetuskielestä käytettävissä olevassa aineistossa ei ole juurikaan mainintoja. Ilmeisesti opetuksessa käytettiin sekä puhetta että viittomista, mutta konfirmaatioissa toimittiin pääsääntöisesti koulun opetuskie-

lellä (Rantala & Kuusi 2008, 29–32). Koulun ulkopuolella kirkon kuurojen kieli oli alusta lähtien viittomakieli.

Papin tehtävistä aikuisten kuurojen parissa kirkon ja koulun näkemykset poikkesivat osittain toisistaan. Tarkastaja Forsius piti välttämättömänä papin viittomakielentaitoa, mutta painotti puheen käyttöä silloin, kun pappi kohtasi puhekoulun käyneitä. Forsius halusi siis valjastaa papit jatkamaan koulun aloittamaa puheopetusta. Toinen näkemysero liittyi aikuisten rippikouluopetukseen. Forsius vastusti jyrkästi ajatusta, että papit pitäisivät matkoillaan rippikoulua iäkkäille kuuroille.[10] Hän halusi pitää rippikoulun edelleen kuurojenkouluun liittyvänä houkuttimena.

Kirkko kuitenkin painotti lähetystyön tavoin toiminnassaan evankeliumin julistamista kuulijoiden omalla kielellä. Joskus harvoin – esimerkiksi isoissa kuurojenyhdistysten tapahtumissa – saatettiin järjestää rinnakkaiset tilaisuudet puhekielellä ja viittomalla. Pääsääntöisesti kuurojenpapit käyttivät työssään viittomakieltä, jota sekä puhekoulun käyneet että muut ymmärsivät.

Kuurojen ensimmäisten vuosikymmenten aikana papit kohtasivat usein evankeliumin ulkopuolelle jääneitä aikuisia. Pastori Nyman kantoi huolta heidän kohtalostaan: ”Sääliävä ukko rukka. Haudan partaalla oleva, 89 vuotias ukko ja koulunkäymätön. [– –] Mutta niin ikävää, että täytyy kuolla pimeydessä.”[11] Osa iäkkäistä kuuroista sai rippikouluopetusta yli-ikäisten kouluissa. Toisille papit antoivat mahdollisuuksien mukaan – vastoin Forsiuksen kantaa – yksityistä rippikouluopetusta. Tässä kysymyksessä kirkko ei sitoutunut koulun toiveisiin vaan etsi oman toimintatapansa.

Puheopetukseen siirryttiin vuosisadan vaihteessa, ja vähitellen alkoi tulla näkyviin sen seurauksia. Puhumaan oppiminen oli helpointa henkilöille, jotka olivat syntyneet kuulevina ja kuuroutuneet vasta myöhemmin. Sen sijaan kuurona syntyneiden oli useimmiten mahdollista oppia puhumaan ilman kuulon apua, vain opettajan puhe-elimiä tarkkaillen. Viittomakielen käyttäminen oli rangaistavaa sekä tunneilla että myös vapaa-aikana. Siitä huolimatta kuurot oppivat viittomakieltä toisiltaan. (McDonnell & Saunders 1993, 256–260.) Kuurotkin pitivät puhumisen taitoa sinänsä hyödyllisenä. Ongelmallista sen sijaan oli, jos kuuro ei oppinut kommunikoidaan puhuen eikä hallinnut myöskään viittomakieltä. Oralismien ydinongelmana kuurot pitivät viittomakielen kieltämistä ja sen esittämistä häpeällisenä. (Salmi 2008, 22–24.)

Puheopetuksen valtakautta on myöhemmin kritisoitu voimakkaasti. Opetuksen tavoite, kuurojen saattaminen puhuviksi, toteutui vain harvojen kohdalla. Puheen oppimiskyvystä tuli lahjakkuuden keskeinen mittari. Artikulaatioharjoitukset veivät aikaa muilta oppiaineilta, joten kuurojen yleissivistyksen taso jäi alhaiseksi. Vaikka puheopetuksen ongelmiin kiinnitettiin huomiota jo 1900-luvun alussa, kuurojen opetus niin Suomessa kuin kansainvälisestikin perustui puheopetukseen aina 1970-luvulle saakka. (Flinkman 2003, 14–15, 38–41; Salmi & Laakso 2005, 170–172; Salmi 2008, 23–25, 27.)

Oralismien hyväksyminen 1800-luvun lopulla osoitti, että suhtautuminen kuurouteen oli muuttunut. Aiemmin kuurous nähtiin yksilön haittana, jota pyrittiin vähentämään koulutuksen avulla. Kuulon viasta huolimatta kuurot työskentelivät tuottavina jäseninä yhteiskunnassa. Nyt poikkeavuus alettiin nähdä yhteiskunnallisena ongelmana. Minna Harjula on todennut, että yhteiskunnan suhtautuminen viallisiin kansalaisiin muuttui perinnöllisyystieteen ja rotuhygieenisen ajattelun rantautuessa Suomeen. Vammaisryhmiin kohdistui toisistaan poikkeavia arvolutauksia. Sokeat olivat usein tapaturmassa tai sodassa vammautuneita, joita pidettiin kohtalon uhreina. Näkövammasta huolimatta heidän arvioitiin olevan henkisesti korkealla tasolla. (Harjula 1996, 196.)

Kuurouden syytä sen sijaan ei useinkaan pystytty selvittämään. Toisin kuin sokeus, kuurous nähtiin uhkana yhteiskunnalle. Perinnöllisyystutkimus piti kuuroutta seurauksena rodun huononemisesta, degeneraatiosta. Yhteiskunnan edun mukaista oli estää perimältään ”al-arvoisten” henkilöiden suvunjatkaaminen. Vuoden 1929 avioliittolaki rajoitti kuurojen avioitumista siten, että kaksi syntymästään saakka kuuroa sai avioitua ainoastaan presidentin erityisluvalla. Luvan saaminen oli ilmeisesti helpointa, mikäli jompikumpi puolisoista suostui sterilisaatioon. (As.kok. 234/13.6.1929; Harjula 2003, 139; Mattila 1999, 265–267, 312–313; Rantala 2010, 104–110.)

Avioliittolaki osoittautui epäonnistuneeksi, minkä sekä kuurot että kuurojenpapat tulivat toteamaan. Tarvittavien asiakirjojen hankkiminen oli hankalaa. Kuurojen rinnastamista lakitekstissä alkoholisteihin ja mielisairaisiin pidettiin asiattomana, samoin kuin kuurouden määrittämistä ei-toivotuksi ominaisuudeksi. Yhteiskunnan valitsema kuurouden vähentämisen strategia – kuurojen avioitumisrajoitus – rajoitti huomattavasti kuurojen oikeuksia. Se ei kuitenkaan suojellut yhteiskuntaa kuuroilta, koskapa yhdeksän kymmenestä kuurosta lapsesta syntyi kuuleville vanhemmille. Vuonna 1944 lakiin tehtiinkin muutos, jonka mukaan avioliittokielto ei enää koskenut synnynnäisesti kuurojen, vaan ainoastaan perinnöllisesti kuurojen keskinäistä avioliittoa. Viimeiset kuuroja koskevat rajoitukset poistuivat vasta vuoden 1969 avioliittolain myötä. (As.kok. 212/23.3.1944; 324/23.5.1969.)

Näkemyserot synnyttävät jännitteitä (1945–1975)

Sodanjälkeisinä vuosina kirkon kuurojentyö laajeni paikallisseurakuntiin. Muutoksia tapahtui myös kuurojenpappien ammattikunnassa. Aiempien pappispolvien holhoava ja patriarkaalinen suhtautuminen seurakuntalaisiin muuttui uuden sukupolven myötä tasa-arvoisemmaksi. Merkittäväksi vaikuttajakaksikoksi nousivat viittomakielen puolestapuhuja, Helsingin piirin kuurojenpappi Lauri Paunu, sekä Turun piirin pappi Eino Savisaari, joka kuurojen vanhempien lapsena oli äidinkieleltään viittomakielinen. [12] (Rantala 2010, 135, 152.)

Kirkon näkökulmasta kuurojenkoulujen toiminta jatkui entiseen tapaan. Koulu toteutti yhteiskunnan antamaa tehtävää integroida kuurot kuulevien yhteiskuntaan. Kirkon toiminta aikuisten kuurojen parissa kuitenkin osoitti tavoitteen jääneen toteutumatta ja monien kuurojen eristäytyneen sekä kuulevien yhteiskunnasta että myös kuuroista. Vähitellen kirkon toiminnan tavoitteet alkoivat erkaantua koulun näkemyksistä. Uuden pappissukupolven myötä kirkossa voimistui näkemys viittomakielen merkityksestä kuuroille tunteen ja rukouksen kielenä. Tämä merkitsi törmäystä koulun oralistisen painotuksen kanssa. Paunu otti kielikysymykseen kantaa kuurojenopettajien lehdessä jo 1940-luvun lopulla. Hän piti epärealistisena koulujen tavoitetta liittää kuurot kuulevien yhteisöihin:

Eiköhän totuus ole se, että osallistuminen kuulevien kulttuurieroihin etevimmillekin kuuroille tuottaa ylivoimaisia vaikeuksia. [– –] Siksi kuurojen osallistuminen kuulevien henkisiin rientoihin on jäänyt odotettua paljon vähäisemmäksi, miltei olemattomaksi. Luulisi, että puhekoulun käyneet kuurot keskenään käyttäisivät puhekieltä. Näin ei yleensä koskaan tapahdu. [– –] Miksi vaieta siitä tosiasiaista, että viittomakieli on ollut ja tulee aina olemaan hallitsevalla paikalla kuurojen yhteiselämässä?[13]

Paunu herätteli keskustelua viittomakielen merkityksestä pitäessään kouluvierailulla hartauksia viittoen. Asia herätti aluksi kritiikkiä, mutta vähitellen opettajat myönsivät viittomakielen soveltuvan paremmin abstraktien käsitteiden selvittämiseen. (Paunu & Wallvik 1991, 78.) Rippikouluopetus järjestettiin entiseen tapaan kuurojenkoulujen yhteydessä,

joten myös koulun näkemykset kieliasiaissa oli huomioitava. Konfirmaatiot kuulusteluineen tapahtuivat edelleen yleensä koulun kielellä. Sen sijaan rippikouluopetuksessa monet papit käyttivät jo viittomakieltä. Erityisesti kuurot muistelevat Eino Savisaaren rikasta viittomista. Yleensä pappien kielitaito kehittyi vasta työvuosien myötä, mutta kuurojen vanhempien lapsena Savisaari oli äidinkieleltään viittomakielinen. (Ojala 2007, 67, 198, 208; Rantala & Kuusi 2008, 32.)

Kuva 1: Konfirmaatio Turun kuurojenkoulussa vuonna 1954. Yksityiskokoelma.

Koulun ja kirkon näkemysten eroavaisuus tuli esiin kouluun liittyvissä hankkeissa. Vuosisadan puolivälissä kuurot alkoivat vaatia laajempia jatkokoulutusmahdollisuuksia, sillä maan ainoa kuurojen oppilaitos oli tyttöjen talouskoulu. Opettajat pitivät kuurojen omia oppilaitoksia tarpeettomina vedoten koulussa saatuun puhetaitoon. Erimielisyyttä oli myös siitä, mihin ammatteihin kuuroja tulisi kouluttaa. Erityisesti opettajat markkinoivat kuuroille voimakkaasti maaseutuelämän terveellisyyttä ja maanviljelyn hyötyjä. (Salmi & Laakso 2005, 227–235.) Näkemys liittyi oralismin periaatteeseen, että koulu kasvattaa kuurot puhumaan, ja sen jälkeen kuurojen tulisi etsiä paikkansa kuulevien joukosta. Opettajista vain harvat ymmärsivät, että kuulevien joukossa kuuro ”kuivuu ja näivettyy henkisesti”. [14]

Vastoin opettajien näkemyksiä kuuroista monet olivat kiinnostuneita teollisuustyöstä ja elämästä kaupungissa, sillä maaseudulla heille ei ollut useinkaan tarjoilla itsenäistä työtä. Koulu toivoi pappienkin ottavan kantaa maaseudun elämän puolesta. Nämä kuitenkin ymmärsivät kuurojen kiinnostuksen kaupunkielämää kohtaan, jossa oli mahdollisuus toimia myös kuurojen yhteisön jäsenenä. (Salmi & Laakso 2005, 185–186, 250.)

Verrattuna kuuleviin ikätovereihinsa kuurojen mahdollisuudet uranvalinnassa olivat varsin suppeat. Koulutuksen merkityksiä koskevassa tutkimuksessaan Juha Kauppila on nimennyt sodan jälkeen syntyneet suomalaiset ”kasvavien koulutusmahdollisuuksien sukupolvensi” ja seuraavan ikäluokan ”monien koulutusvalintojen sukupolvensi”. (Kauppila

2002, 46–49.) Kuurojen kohdalla sekä koulutusmahdollisuudet että mahdollisuudet työelämässä olivat huomattavasti niukemmat. Ensimmäinen kuurojen ammattikoulu ja maatousoppilaitos aloittivat toimintansa vasta vuosisadan puolivälissä, ja keskkoulun suorittaminen tuli mahdolliseksi 1960-luvulla. Työmarkkinoilla kuurojen tehtävät painottuivat lähinnä suorittavaan työhön ja heidän työttömyysasteensa oli korkea. (Salmi & Laakso 2005, 242–246.)

Toinen keskustelu syntyi Paunun aloitteesta. Sotien jälkeen seurakunnissa syntyi toimintaa lapsille, mutta kuuroja se ei tavoittanut. Paunu korosti varhaislapsuutta kielen oppimisen herkkänä kautena, ja piti lapsuuden kielettömiä vuosia ”lapsen henkisenä heitteillejättönä”. Myös uskontokasvatuksessa painotettiin varhaislapsuuden merkitystä, mutta kuurojen kohdalla se alkoi yleensä vasta koulun kolmannella luokalla, noin kymmenvuotiaana. (Paunu & Wallvik 1991, 80–81.)

Paunu oli tutustunut amerikkalaisen John Tracy -klinikan toimintaan, joka antoi kirjukurssien avulla ohjeita vanhemmille kuuron lapsen puheenopettelun ja kommunikoinnin avuksi. Paunu tarjosi suomennettua kirjaineistoa kouluhallituksen käyttöön, mutta se ei katsonut alle kouluikäisten kuuluvan toimintansa piiriin. Paunu käynnisti toimintamuodon vuonna 1951 kirkon varoin, mutta toivoi yhteiskunnan ottavan sen vastuulleen mahdollisimman pian. Lopulta Kuulonhuoltoliitto otti tehtävän vastaan vuonna 1965.[15] Vaikka Paunu itse kritisoi kurssia jälkeenpäin sen oralistisen lähtökohdan vuoksi, perheet kokivat merkittäväksi tuen saamisen ja kohtalotovereidien tapaamisen. (Paunu & Wallvik 1991, 84; Rantala 2010, 171–172.)

Kuurojenkoulujen opettajat suhtautuivat hankkeeseen enimmäkseen kriittisesti. Vaikka kuuroille lapsille ei ollut tarjolla muutakaan esiopetusta, opettajien mielestä kielen alkeiden opettamisen olisi tullut olla pätevämmissä käsissä.[16] Kirkko astui kirjukurssitoimintalaan hengellisen tehtävänsä ulkopuolelle, mutta se edisti osaltaan esikoulutoiminnan järjestämistä 1950-luvun lopulla. Lasten parissa syntynyt toimintamuoto osoittaa kirkon ja koulun toimintakenttien liikkuvuutta. Vaikka kuurojenkoulut olivat pappien yhteistyökumppaneita, molemmat olivat samalla itsenäisiä toimijoita. Koulun tehtävänä oli toteuttaa yhteiskunnan määrittämää strategiaa, kun taas kirkko pystyi tarvittaessa reagoimaan nopeastikin havaitsemiinsa epäkohtiin.

Vuosisadan puolivälin tienoilla syntyi Yhdysvalloissa kuurojen *Deaf Power* -liike, jonka taustalla oli kuurojen kritiikki kuulevien valta-asemaa kohtaan. Liike painotti kuurojen oikeutta käyttää omaa kieltään ja tuntea kulttuuriaan. Kuurotietoisuusliikkeen myötä käynnistyi kuurojen kielen ja historian tutkimus. Vaikutukset olivat merkittäviä, sillä tutkimus osoitti vääräksi oralismin käsityksen viittomakielistä alkeellisina kielinä. Viittomakielillä todettiin olevan äänellisyyttä lukuun ottamatta kaikki kielen tuntomerkit. (Rissanen 1985, 5; Salmi & Laakso 2005, 302–304.) Kuurojen kielten ja kulttuurien tutkimus alkoi horjuttaa oralismin ja puheopetuksen asemaa.

Suomessa kielikeskustelu johti siihen, että viittomakielen käyttäminen tuli kuurojenkouluissa 1960-luvulla vähitellen sallituksi ja opettajille järjestettiin pakollisia viittomakielen kursseja. Viittomakielen hyväksymisellä oli kuuroille asenteellisesti merkittäviä seurauksia. Kielettöminä ihmisinä kuurot olivat olleet vajaavaltaisia ja holhottavia, mutta viittomakielen tunnustaminen kieleksi teki heistä yhteiskunnan täysivaltaisia jäseniä. (Salmi 2008, 26–28.)

Peruskoulu-uudistukseen liittyvä laki kuulovammaisten kouluista vuonna 1972 muutti kuurojenkoulujen toimintaa (As.kok. 481/1972). Sisäoppilaitoksina toimineista valtion kuurojenkouluista osa lakkautettiin, ja kuurojen koulutus siirtyi pääosin kunnallisiin kuulovammaisten kouluihin. Kuurojen oppilaiden näkökulmasta muutos ei ollut yksinomaan

myönteinen. Kunnallinen koulu antoi mahdollisuuden käydä koulua sisäoppilaitoksen sijaan kotoa käsin, mutta kuurojen vähäinen määrä heterogeenisessä oppilasjoukossa ja opettajien kielitaidon puute estivät opetuksen toteutumisen viittomakielellä. (Salmi & Laakso 2005, 345–347.)

Viimeinen tiivis side kirkon ja kuurojenkoulujen välillä oli ollut rippikoulu. Peruskoulussa rippikoulun toteuttaminen ei enää ollut mahdollista koulun yhteydessä, ja lisäksi kuurojen ikäluokka oli hajallaan useissa eri kouluissa. Kun kirkko oli samoihin aikoihin uudistamassa rippikouluopetustaan, oli luontevaa siirtää myös kuurojen kasteopetus rippikoulu-leireille.

Jaetusta työnäystä erillisiin tehtäviin

Kuurojen opetuksen käynnistymisvaiheessa 1860-luvulla koulu huolehti sivistystehtävän lisäksi myös kuurojen sielunhoidosta. Näin koulu toteutti sekä yhteiskunnan että kirkon tavoitteita. Oppilaiden näkökulmasta koulusivistys nosti heidät tasaveroiseen asemaan muiden kansalaisten kanssa ja antoi mahdollisuuden identifioitua viittomakielisten ryhmään.

Vuosisadan lopulla kuurojenkoulutuksen tavoitteeksi määrittyi sopeuttaa kuurot puheopetuksen avulla ”normaaliin” kuulevien yhteiskuntaan. Rotuhygieniä määritti kuurouden ei-toivotuksi ominaisuudeksi. Kuurojen sielunhoito irrotettiin koulun tehtävistä kuurojenpappien velvollisuudeksi, mutta yhteistyö koulun kanssa oli tiivistä. Toisin kuin koulu, kirkon kuurojen työ painotti oman kielen merkitystä kuuroille.

Kirkon ja koulun suhde tuli uuteen vaiheeseen 1900-luvun puolivälissä. Sekä kuurot että kirkko nostivat esiin puheopetukseen liittyviä merkittäviä ongelmia. Vähäinen puhekyky esti yhteyden kuulevaan yhteiskuntaan ja teki kuuroista holhottavia. Huono viittomakielentaito puolestaan rajoitti yhteyttä kuurojen kanssa ja johti identiteetin horjumiseen kahden todellisuuden välimaastossa.

1960-luvulta lähtien kuurojen asema yhteiskunnallisina toimijoina voimistui. Puheopetuksen kritiikki voimistui kritiikiksi kuulevien ylivallelle, ja passiivisiksi avun kohteiksi asemoidut kuurot vaativat aktiivisen toimijan asemaa. Viittomakielen käyttäminen tuli vähitellen mahdolliseksi myös opetuksessa, ja kielen kehittämistyö siirtyi kirkolta kuurojen toimielimille. Kirkon ja koulun näkemyserot johtivat jännitteisiin, mutta tiivis yhteistyö päättyi vasta rakenteellisten muutosten myötä.

Kuurot itse pitävät koulun syntyvaihetta yhteisönsä historian merkittävimpänä käännekohtana. Näin sen sanoittaa Marko Vuoriheimo (Signmark), maailman ensimmäinen kuuro rap-artisti:

Saan olla onnellinen, et kun synnyin,

niin mä sain jo valmiin yhteisön ja kielen.

Kiitän siit Carl Oscar Malmii.

Elät kuurojen perinteessä ikuisesti,

siksi syljen kunniakses tätä psalmii – Carl Oscar.

Tänä päivänä mul on kaikki mitä tarviin,

kulttuuri ja kieli.

Kiitän siit Carl Oscar Malmii.

Sytytit liekin, joka palaa kuin napalmi.

Samaa tulta palaa kaikki viittomani, Carl Oscar. (Stenros 2008, 65.)

Viitteet

- [1] KA PTA Ca 151 Porvoon tuomiokapitulin ptk. 19.12.1849 § 42.
- [2] TMA TTA A I 81 Turun arkkihiippakunnan tuomiokapitulin ptk. 14.5.51, § 16.
- [3] KA STO KD 72/25 1906 Forsius kouluasiain yllähallitukselle 13.6.1907.
- [4] KA KAN Nymanin pvk. 23.3.1909.
- [5] KA STO AD 244/439 1905 Kuurot senaatille 4.1.1905.
- [6] KA STO AD 244/439 1905 Kuurot senaatille 4.1.1905.
- [7] KA STO Ca Sen. talousosaston ptk. 11.5.1906, 662–227.
- [8] Esim. OMA OKA Ae:37 Luokkapäiväkirjat.
- [9] KA KAN Nymanin pvk.4.-21.5.1916.
- [10] KA STO KD 309/37 1907 Forsiuksen lausunto 23.5.1907.
- [11] KA KAN Nymanin pvk. 27.11.1908.
- [12] HTA KPA Paunun toimintakertomukset 1945–1969; TMA ES Hb 1 Savisaaren toimintakertomukset 1962–1969.
- [13] KS 7–8/1949, 99–101 Opetuksen tavoitteesta.
- [14] KS 1/1941, 18–20 Kuuromykkäin opetus- ja huoltotoiminta Suomessa; KS 4/1941, 81–86 Kuuromykkäin opetus- ja huoltotoiminta Suomessa (jatkoa); KS 5/1941, 112–117 Aistiviällisopettajien vuosikokous.
- [15] KA SKSKA Aistiviällistoimikunnan ptk. 29.1.1951; 5.10.1954, Liite 1 Muistio John Tracy Clinic’in suomenkielisestä kirjekurssista; 30.11.1964.
- [16] KS 5-6/1951, 8-9 Kuurojen lasten opetuksen tehostaminen.

Lyhenteet

as.kok. Asetuskokoelmat
ptk. Pöytäkirjat
pvk. Päiväkirjat
vp. asiak. Valtiopäivien asiakirjat

Lähteet ja kirjallisuus

Painamattomat lähteet

Kansallisarkisto, Helsinki (KA)
Senaatin arkisto (STO)
Saapuneet anomusasiakirjat (AD)
Saapuneet kirjeasiakirjat (KD)
Porvoon hiippakunnan tuomiokapitulin arkisto (PTA)
Istuntopöytäkirjat (Ca)

- Suomen Kirkon Seurakuntatyön Keskusliiton arkisto (SKSKA)
- K. A. Nymanin arkisto (KAN)
- Oulun maakunta-arkisto (OMA)
- Oulun kuuromykkäinkoulun arkisto (OKA)
- Luokkapäiväkirjat (Ae)
- Turun maakunta-arkisto (TMA)
- Turun arkkhiippakunnan tuomiokapitulin arkisto (TTA)
- Istuntopöytäkirjat (A I)
- Eino Savisaaren arkisto
- Toiminta kuurojen pappina ja sielunhoitajana (Hb)
- Helsingin hiippakunnan tuomiokapitulin arkisto (HTA)
- Kuurojenpappin arkisto (KPA)

Painetut lähteet

- Jyväskylän pappeinkokouksen pöytäkirja 1898. Pöytäkirja, joka tehtiin 9:ssä yleisessä pappeinkokouksessa Jyväskylässä Elokuun 2-4 päivänä 1898. Jyväskylä.
- Kirkkolaki evankelis-lutherilaiselle seurakunnalle Suomen suuriruhtinaanmaassa 1869. Helsinki.
- Kuopion pappeinkokouksen pöytäkirjat 1856. Kuopio.
- Suomen asetuskokoelmat 1892–1969. Helsinki.
- Vp. asiak. 1888, 1897. Helsinki.

Lehdet

- KS Kuuromykkäin- ja sokeainkoulun
SAL Suomen Aistivalliskoulujen Lehti

Kirjallisuus

- Flinkman, Satu 2003. Pakko puhua. Helsinki: Finn Lectura.
- Groce, Nina 2004. The Cultural Context of Disability. Teoksessa Van Cleve, John Vickrey (toim.), Genetics, Disability and Deafness. Washington: Gallaudet University, 23–30.
- Halila, Aimo 1949. Suomen kansakoululaitoksen historia II. Kansakouluasetuksesta piirijätköön. Porvoo: WSOY.
- Harjula, Minna 1996. Vaillinaisuudella vaivatut. Vammaisuuden tulkinnat suomalaisessa huoltokeskustelussa 1800-luvun lopulta 1930-luvun lopulle. Diss. Bibliotheca Historica 15. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Harjula, Minna 2003. Uhka vai uhri? Vammaisuus ja kansanterveys Suomessa 1880–1939. Teoksessa Ilpo Helén & Mikko Jauho (toim.), Kansalaisuus ja kansanterveys. Helsinki: Gaudeamus Kirja, 128–145.
- Heikkilä, Markku 1985. Kielitaistelusta sortovuosiin 1869–1917. Opetusministeriön historia III. Helsinki: Kirkollistoimikunta – Opetusministeriö.
- Iisalo, Taimo 1968. Suomen koulujen uskonnonopetus 1843–1883. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Jokinen, Markku 2000. Kuurojen oma maailma – kuurous kielenä ja kulttuurina. Teoksessa Malm, Anja (toim.), Viittomakieliset Suomessa. Helsinki: Finn Lectura, 79–101.
- Kauppila, Juha 2002. Sukupolvet, koulutus ja oppiminen. Tulkintoja koulutuksen merkityksestä elämäntieteen rakentajana. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja N:o 78. Joensuu: Joensuun yliopisto, Kasvatustieteiden tiedekunta.

- Ladd, Paddy 2003. Understanding Deaf Culture. In Search of Deafhood. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- Malm, Anja & Östman, Jan-Ola 2000. Viittomakieliset ja heidän kielensä. Teoksessa Malm, Anja, Viittomakieliset Suomessa. Helsinki: Finn Lectura, 7–32.
- Mattila, Markku 1999. Kansamme parhaaksi. Rotuhygienia Suomessa vuoden 1935 steriloitilakiin asti. Diss. Bibliotheca Historica 44. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- McDonnell, Patrick & Saunders, Helena 1993. Sit on your hands. Strategies to prevent signing. Teoksessa Fischer, Renate & Lane, Harlan (toim.), Looking back. A Reader on the History of Deaf Communities and their Sign Languages. Hamburg: Signum, 255–261.
- Moilanen, Aatu 2006. ”Otetaan vastuu omista asioista.” Suomen sokeainkoulut kansakoululaitoksen rinnalla vuosina 1865–1939. Diss. Kasvatustieteellisiä julkaisuja 115. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Monaghan, Leila F. 1991. The Founding of Two Deaf Churches: The Interplay of Deaf & Christian Identities. Sign Language Studies 73, 431–452.
- Nyberg, Huugo 1912. Katekismus ja kristinoppi kuuromykkiä varten. M. Lutherin lyhyen katekismuksen ja Suomen evankeelis-luteerilaisen kirkon kristinopin oppikirjan mukaan sovitti Huugo Nyberg. Helsinki: Suomen Kuuromykkäinliitto.
- Ojala, Risto 2007. Kuurojen Palvelusäätiön kasvoja ja kasvaa. Kuurojen Palvelusäätiön henkilöhistoria 110 v. Helsinki: Kuurojen Palvelusäätiö.
- Paunu, Olli & Wallvik, Birgitta 1991. Kuuroja kuulemassa. Kuurojenpappi Lauri Paunu muistelee. Helsinki: Kuurojen Liitto.
- Plit, Keijo 1984. Carl Henrik Alopaeus aistivammaistyön uranuurtajana Suomessa. Diss. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 128. Jyväskylä: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Pulma, Panu 2006. Suljetut ovet. Pohjoismaiden romanipolitiikka 1500-luvulta EU-aikaan. Historiallisia tutkimuksia 230. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pärsson, Anita 1997. Dövas utbildning i Sverige 1889–1971. En skola för ett språk och ett praktisk yrke. Diss. Avhandlingar från historiska institutionen i Göteborg 17. Göteborg.
- Rainò, Päivi 2004. Henkilöviittomien synty ja kehitys suomalaisessa viittomakieliyhteisössä. Diss. (CD) 2 Deaf Studies in Finland. Helsinki: Kuurojen Liitto.
- Rantala, Liisa 2010. Sielunhoitajat sillanrakentajina. Kirkon kuurojentyö 1898–1982. Diss. Deaf Studies in Finland 3. Helsinki: Kuurojen Liitto
- Rantala, Liisa & Kuusi, Riitta 2008. Matkalla. Kirkon kuurojentyö 100 vuotta. Diakonian vuosikirja 2008. Helsinki: Diakonia, Kirkkohallitus sekä Diakonia ja yhteiskuntatyö.
- Salmi, Eeva 2008. Kielelliset käänteet kuurojen opetuksessa. Teoksessa Kivirauma, Joel (toim.), Muuttuvat marginaalit: näkökulmia vammaistutkimukseen. Kehitysvammaliiton tutkimuksia 1. Helsinki: Kehitysvammaliitto, 10–41.
- Salmi, Eeva & Laakso, Mikko 2005. Maahan lämpimään. Suomen viittomakielisten historia. Helsinki: Kuurojen Liitto.
- Stenros, Nuppu 2008. Signmark. Helsinki: Otava.
- Suomen viittomakielten kielipoliittinen ohjelma 2010. Helsinki: Kuurojen Liitto ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Tamminen, Kalevi 1967. Kansakoulun uskonnonopetus vuosisadan vaihteen murroksessa. Maamme kansakoulujen uskonnonopetuksen asema, tavoitteet ja opetus suunnitelmat vuosina 1898–1912. Diss. Helsinki: WSOY.
- Tiensuu, Kyllikki 2005. Porvoon hiippakunta 1870–1923. Itärajalta Hämeen ja Uudenmaan hiippakunnaksi. Teoksessa Heininen, Simo ym. (toim.), Viipurin – Porvoon – Tampe-

- reen hiippakunnan historia 1554–2004. Tampere: Tampereen hiippakunnan tuomiokapituli, 217–355.
- Wainola, Laina 1969. Hiljainen tie. Muistelmia kuuron elämäntaipaleelta. Helsinki: Weilin & Göös.
- Wallvik, Birgitta 2001. Viitotulla tiellä. Helsinki: Finn Lectura.
- Wallvik, Birgitta 2008. Du måste vara döv för att förstå. Finlandssvenska dövas fotspår i historien. Helsingfors: Finlandssvenska teckenspråkiga.
- Vehmas, Simo 2005. Vammaisuus. Johdatus historiaan, teoriaan ja etiikkaan. Helsinki: Gaudeamus.
- Vuolle, Tuula 1993. Paikallisesta hyväntekeväisyydestä valtion asiaksi. Aistiviällis- ja raajarikkoiskoulutus Suomessa 1846–1892. Diss. Studia historica Jyväskyläänsä 47. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Vuorela, Tapani 1980. Taantumuksesta uudistuksiin 1825–1868. Opetusministeriön historia II. Helsinki: Kirkollistoimituskunta – Opetusministeriö.

TT Liisa Rantala on toiminut tutkijana Itä-Suomen yliopiston filosofisen tiedekunnan teologian osastolla.